

SETTAR HAN HİKÂYESİNİN İNCELENMESİ*

Yard. Doç. Dr. Enver ARAS**

Kuzey Azerbaycan'da çeşitli zamanlarda "dastan"larla ilgili birçok derleme çalışmalarının yapıldığı ve derlenen bu metinlerin çeşitli adlarla yayımlandığı bilinmektedir¹. Güney Azerbaycan'da ise, değişik zamanlarda ufak tefek çalışmalar dışında özellikle son yıllara kadar folklor derleme ve yayımlama çalışmaları yapılamamıştır.

Bu yazımızda, vatanını istiklâline kavuşturmak için düşmana karşı isyan eden Settar Han'ın hayatı ve onun başlatmış olduğu "azatlık harekâtı" etrafında oluşan, Kuzey Azerbaycan Türkleri arasında "Settarhan Dastanı", Güney Azerbaycan Türkleri arasında ise, "Goçag Settar" adıyla anlatılan hikâyenin epizotları üzerinde duracağız. Ayrıca, daha önceki bir tebliğimizde Settar Han hikâyesine konu olan tarihî vak'anın meydana geldiği tarih ve coğrafyadaki hâdiselerle Settar Han'ın hayatı hakkında bilgi verdiğimiz için burada tekrar etmeyeceğiz².

"Settarhan Dastanı"nın elimizdeki metni, musannif Âşık Hüseyin Cavan'a aittir. Bu varyant, **Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası**³ adlı eserde yayınlanmıştır. Eser Kiril harfleriyle basılmış olup, dili Azerî Türkçesidir. Hikâyenin Güney Azerbaycan varyantı olan "Goçag Settar"ın metni ise, Güney Azerbaycan'da yayınlanmış olan **Azerbaycan Folklorundan Numuneler**⁴ adlı

eserde bulunmaktadır. Bu eser de Arap harfleriyle basılmış olup, dili Azerî Türkçesidir.

A. SETTAR HAN HİKÂYESİNİN ANLATIM PLÂNI:

Kuzey Azerbaycan âşıklarının anlattığı Türk halk hikâyeleri, hikâyenin konusuna uygun olarak söylenen "ustadname"lerin yer aldığı "Giriş / Hazırlık Bölümü"; asıl hikâyenin anlatıldığı "Kahramanın Macerası"; genellikle sevgililerin düğününün yapıldığı ve "duvagapma"ların yer aldığı "Sonuç Kısmı" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır⁵.

Burada incelediğimiz Settar Han hikâyesinin her iki varyantında da "ustadname" bulunmamaktadır. "Settarhan Dastanı"ndaki metnin nazım-nesir karışımı olmasına karşılık, "Goçag Settar"daki metin tamamıyla nesir tarzındadır. "Settarhan Dastanı" varyantı, "*Memmedeli şahın Keyan tahtında oturduğu, İran torpağına padşahlık élediği zamanlar idi...*" cümlesiyle başlamaktadır.

"Goçag Settar" varyantı ise, bir kış gününde çeşitli meyvelerle donatılan sofranın, kaynayan semaverin ve çay servisi yapan hanımların bulunduğu büyük bir odanın canlı tasvirinden sonra "*Yüz il bundan evvel Azerbaycan'ın Garadağ vélayetinde Hacı Hesen adlı düz, insaflı, zehmetkêş bir kişi yaşardı.... Onun dört oğlu var idi: İsmail, Settar, Geffar ve Ezim...*" diye başlar.

** Fırat Üniversitesi Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi ELAZIĞ.

“Goçag Settar” varyantında, Kaçak Nebi ve Kaçak Kerem gibi gerçek hayatta cereyan ettiği şekilde çarlık Rusyasına karşı mücadele eden Ferhad, Rusya’da yakalanacağını anlayınca Güney Azerbaycan’a kaçıp Settar Han’ın ağabeyi olan İsmail’e sığınır. Fakat İran askerleri kısa bir zaman sonra evi sarıp, Ferhad’ı ve İsmail’i öldürürler. Bu hâdise üzerine İsmail’in babası Hacı Hasan, oğlu Settar’a, ağabeyinin öcünü almasını söyler. “Settarhan Dastanı”nda bu konuların hiçbirinden bahsedilmez.

Tarihî bir şahsiyet olan hikâye kahramanı Settar Han’ın liderliğini yaptığı “azatlık harekâtı” çerçevesinde gelişen tarihî vak’anın anlatıldığı asıl hikâyenin sonunda ise, diğer halk hikâyelerinde görüldüğü gibi sevgililer buluşturulup yedi gün yedi gece veya kırk gün kırk gece düğün yapılmaz.

“Settarhan Dastanı”, musannif Âşık Hüseyin Cavan tarafından hikâye kahramanına ithaf edilen “Settarhan’a İthaf” başlığı altında duvaggapma” yerine söylenen “oldun” redifli bir şiirle son bulmaktadır.

“Goçag Settar” varyantı ise, “*Bir behane getirib yaşadığı bağa (Park-ı Atabeg) hücum étdiler. Settar Han yaralandı, dört il yorğan döşekde yadı ve bu keşalet neticesinde 1332 inci ilde [1914] Téhran’da merhum oldı. Gebri Şah Abdülezim’de Tutu Gebristanı’nda. Oğlanlarım bu da Settar Han’ın o vahitda salınmış ekslerinden biri, yadigâr olarag sahlayın, ümid édirem ki siz de Settar Han kimi azadlıg yolunda çalışasız.*” ifadeleriyle sona ermektedir.

Settar Han, “Settarhan Dastanı” varyantında ölmez veya öldürülmez; Tebriz’de yaşamaya devam eder. “Goçag Settar” varyantında ise, gerçek hayatta olduğu gibi Tahran’a davet edilen kahra-

man, “azatlık harekâtı” mensuplarının kıyafetini giyen bir grubun silâhlı saldırısı sonucunda ağır yaralanır ve bu yaranın tesiriyle dört yıl sonra ölür.

B. HİKÂYEDEKİ EPİZOTLAR:

Settar Han hikâyesi, özellikle epizot ve motif bakımından daha önceleri halk hikâyeleri üzerinde teferruatlı olarak incelemeler yapan Fikret Türkmen⁶ ve Ensar Aslan’ın⁷ çalışmalarındaki metot ışığında değerlendirilmiştir.

Şimdi, Âşık Hüseyin Cavan tarafından tasnif edilen “Settarhan Dastanı” varyantıyla, -hikâyeye göre- Meşhedî Meherrem tarafından tasnif edildiği anlaşılan “Goçag Settar” varyantını aşağıda verilen epizotların sırasına bağlı olarak incelemeye çalışacağız⁸.

1. Kahramanların Aileleri ve Sosyal Durumları:

Türk halk hikâyelerinde kahramanın ailesi genellikle yüksek zümreye mensup bir ailedir. Settar Han hikâyesinin kahramanı ise yüksek zümreye mensup bir aile çocuğu değildir. Settar Han hikâyesinin “SHD” varyantında kahramanın gerek anası ve gerekse babası hakkında herhangi bir bilgi verilmediği gibi ailesinin sosyal durumuyla ilgili bilgi de verilmemiştir.

“GS” varyantında ise, kahramanın ailesinin tanıtılması konusunda, kendi hâlinde bir insan olarak takdim edilen baba Hasan’a yer verilmiştir. Kahramanın babası Hasan’ın, İsmail, Settar, Gafar ve Ezim (Azim) adında dört çocuğu vardır.

Settar Han hikâyesi bir aşk hikâyesi değil, yaşayan bir kahraman olan Settar Han’ın başlattığı “azatlık harekâtı” etrafında teşekkül eden bir kahramanlık hikâyesidir. Hikâyenin her iki varyantında da ana ve kadın kahraman yer almamıştır. Hikâyede anaya ve kadın kah-

ramana yer verilmemesinin sebebi, hikâyenin yapısıyla ilgili olabileceği gibi özellikle “GS” varyantı açısından bazı ailevi geleneklerle de ilgili olabilir.

Hikâyenin temeli, “kahraman Settar Han”la “zalim İran Şahı”ı epizotu üzerine kurulmuştur. Settar Han hikâyesinin en önemli epizotlarından birini bu epizot oluşturmaktadır. Settar Han, hikâyenin iki varyantında da Mehmet Ali Şah tarafından İran Azerbaycanı’nda yaşayan Azerî Türklerinin baskı altında tutulmasına, ezilmesine, temel hak ve hürriyetlerinin gasp edilmesine çok üzülmemektedir.

2. Kahramanların Doğumu:

Settar Han hikâyesinin hem “SHD” varyantının hem de “GS” varyantının bu epizotunda, diğer halk hikâyelerimizden farklı olarak kahramanların doğumu verilmemiştir. Fakat, “GS” varyantında kahramanın babası Hasan’ın adı zikredilmiştir.

3. Kahramanların Âşık Olması:

Gerek “SHD” varyantında gerekse de “GS” varyantında genellikle Türk halk hikâyelerinin ikinci ana bölümünü oluşturan “âşık olma” epizotu bulunmaktadır. Ancak Settar Han, Azerbaycan’a ve Azerbaycan’ın hürriyetine âşıktır. Settar Han’ın, gerçek hayatta olduğu gibi hikâyenin her iki varyantında da saz çalma kabiliyeti yoktur. Fakat kahraman, “SHD” varyantında hikâyenin akışı içerisinde özellikle askerlerini coşturmak ve savaşa hazırlamak için her zaman şiir okumaktadır.

4. Settar Han’ın Memmedeli Şah’la Görüşmek İçin Gurbete Çıkması⁹:

Bu epizot, hikâyenin önemli epizotlarından biridir. Settar Han, “SHD” varyantında kendisini mektupla Tahran’a davet eden Memmedeli Şah’la Azerbaycan’da ortaya çıkan isyanlarla ilgili ola-

rak görüşme yapmak üzere, dostlarından ve dava arkadaşlarından helallik aldıktan sonra memleketi olan Tebriz’den ayrılır.

Bu epizot, “SHD” varyantında Settar Han’ın Şah’la buluşmasını ve “azatlık harekâtı”nı devam ettirmesini sağlar. Bu epizot, “GS” varyantında ise “azatlık harekâtı” zaferle neticelendikten sonra Tahran’a davet edilen Settar Han’ın, Şah’la buluşmasına ve Tahran’da öldürülmesine sebep olur.

5. Settar Han’la Memmedeli Şah’ın Görüşmesi:

“SHD” varyantında atını sürüp Tahran’a ulaşan Settar Han, Memmedeli Şah’ın sarayında güllerle, çiçeklerle karşılaşır. Burada büyük bir salonda yemek yendikten sonra padişahla Azerbaycan’daki “azatlık harekâtı”ı üzerinde konuşulur. Memmedeli Şah, kahramana bir torba altın verip, büyük mevki ve makamlar teklif eder.

Settar Han, vatanını ve milletini mevki, makam, altın ve gümüş gibi dünya nimetleri karşılığında satamayacağını bildirir ve Azerbaycan’ı hürriyetine kavuşturduktan sonra da İran Şahı olarak kendisinin rahatsız edilmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Memmedeli Şah, Settar Han’ı darağacına götürmeleri için cellatlarına emir verir. Settar Han, düşmana fırsat vermeden tabancasını çekip saraydan dışarıya çıkar.

“GS” varyantında ise, “azatlık harekâtı” başarılıdıktan ve Memmedeli Şah tahttan indirildikten sonra kurulan “meşrutiyet hükûmeti” tarafından Tahran’a davet edilen kahraman, orada halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanır.

6. Settar Han’la Azerbaycan’ın Azatlığı Arasına Engellerin Girmesi:

Halk hikâyelerimizin birçoğunda birbirine kavuşmak arzusunu taşıyan

kahramanların görüşmelerini ve evlenmelerini geciktiren ya da tamamen ortadan kaldıran birtakım olayların bulunduğu bilinmektedir. Bunlara “engeller epizodu” denilmektedir. Settar Han hikâyesinin gerek “SHD” ve gerekse “GS” varyantında Azerbaycan’daki “azatlık harekâtı”nı engelleyen Memmedeli Şah ve onun ordu komutanlarıdır.

a. Engellemenin sebebi: Memmedeli Şah, “SHD” varyantında Tebriz ve havalisinde yönetime el koyan Settar Han’ı ikna edip satın alamadığı için “azatlık harekâtı”nı bastırmaya karar verir.

b. Engellemenin şekli: “SHD” varyantında Settar Han’ın Tebriz ve havalisinde yönetime el koyduğunu haber alan Memmedeli Şah, onu satın alıp “azatlık harekâtı”na engel olmak için Tahran’a davet eder. Settar Han, Memmedeli Şah’ın kendisine teklif ettiği mevki ve makamlarla bir torba altını reddeder.

“GS” varyantında ise Settar Han’ın Tahran’a davet edilmesi söz konusu değildir. Bu varyantta Şah, Tebrizli Türkleri bölüp parçalamak gayesiyle para karşılığında Mir Haşim’e, “Deveçi Mehlesi İslâmiyye Cemiyeti”ni kurdurup, Tebriz’deki “azatlık harekâtı”nın başarıya ulaşmasına engel olmak ister.

c. Settar Han’ın Öldürülmek İstenmesi: “SHD” varyantında, Settar Han’ı satın alıp davasından döndüremeyen Memmedeli Şah, onu öldürmek için cellatlarına emir verir. Settar Han, tabancasını çekerek saraydan çıkmayı başarır.

“GS” varyantında kahraman, Memmedeli Şah’ın Tebriz’e gönderdiği Ekremü’l-sultan tarafından öldürülmek istenir. Ancak Settar Han, Ekremü’l-sultan’ın arkadaşını öldürür. Ekremü’l-sultan da kaçıp kurtulur.

Ayrıca, “azatlık harekâtı” başarılıdıktan ve Memmedeli Şah tahttan indirildikten sonra kurulan “meşrutiyet hükûmeti” tarafından Tahran’a davet edilen kahraman, “azatlık harekâtı” mensuplarının kıyafetini giyen bir grubun silâhlı saldırısı sonucunda ağır yaralanır.

ç. Settar Han’ın Hapsedilmesi: “SHD” varyantında Settar Han’ın hapsedilmesi konusuna değinilmemiştir. “GS” varyantında ise, “Gatırçılar”dan birini öldüren Semed Han’ın oğlu Mirza Mustafa, kardeşi Ehmed’le birlikte “Goçag Settar”ın babası Hacı Hasan’a emanet edilir. “Gatırçılar” ânî bir baskın düzenleyip, bağ evinde saklanan Settar’ı yaralar ve Mirza Mustafa’yla Ehmed’i öldürürler. Settar Han da bir süre sonra Erdebil’deki Narin Galası’na hapsedilir. Settar Han, Haşim’in yardımıyla hapisten kaçır.

7. Settar Han’ın Memleketi Tebriz’e Geri Dönmesi:

Halk hikâyelerimizin birçoğunda görülen kahramanın memleketine geri dönmesi konusu, “SHD” varyantında da işlenmiştir. Tahran’da Memmedeli Şah’la Azerbaycan’ın istiklâli meselesinde anlaşamayan Settar Han, “Gemer” adlı atına binerek yola koyulur ve ana vatani olan Tebriz’e gelip tekrar mücahitlerin başına geçer.

“GS” varyantında ise, “azatlık harekâtı” başarılıdıktan ve Memmedeli Şah tahttan indirildikten sonra kurulan “meşrutiyet hükûmeti” tarafından Tahran’a davet edilen kahraman, “azatlık harekâtı” mensuplarının kıyafetini giyen bir grubun silâhlı saldırısı sonucunda ağır yaralanır ve Tebriz’e geri dönmez.

8. Settar Han’ın Arkadaşı Bağır Han’ı Durumdan Haberdar Etmesi:

“SHD” varyantında Tahran’dan

Tebriz'e dönen Settar Han "başından geçenleri" bir şiirle anlatan mektubunu "gasid"le dava arkadaşı Bağır Han'a gönderir ve onu haberdar eder. Bağır Han, dostu ve dava arkadaşı Settar Han'ın mektubunu alır almaz atına binerek tek başına onun yanına gider.

Settar Han'la can dostu Bağır Han baş başa verip müşavere ettikten sonra Azerbaycan'ın istiklâl mücadelesini, mücahitleriyle birlikte bütün Azerbaycanlılara anlatma ve onları aydınlatma çalışmalarını devam ettirirler. Bu epizot, "GS" varyantında verilmemiştir.

9. Mücahitlerin, Memmedeli Şah'a Azerbaycan'daki İstiklâl Harekâtının Durmayacağını Haber Vermesi:

"SHD" varyantında Settar Han'ın mücahitleri, Memmedeli Şah'a, Azerbaycan'ı mutlaka istiklâline kavuşturacakları arzularını şiirle dile getiren bir mektup yazıp gönderirler. "GS" varyantında bu epizot verilmemiştir.

"SHD" varyantında, Settar Han'ın mücahitlerinin gönderdiği mektubu alan Memmedeli Şah, Azerbaycan'daki "azatlık harekâtı"nı bastırmak için "Behtiyar Éli"ne, "Garahanlı Éli"ne, "Lorustan Beyleri"ne, "Şahseven Beyleri"ne, Makû Serdarı'na, Emir Eşair'e, Rehim Han'a, Eprim Han'a, Şüca-i Nizam'a, Eynü'l-dövl'e emir verir.

"GS" varyantında Şah, Azerbaycan'daki "azatlık harekâtı"nı bastırmak üzere Garadağ'dan Rehim Han'ı, Merend'den Şüca Nizam'ı, Merağa'dan Şücaü'd-dövl'e'yi, Tahran'dan ise, Eynü'l-dövl'e'yi Tebriz'e gönderir.

10. Settar Han ve Bağır Han Komutasındaki Mücahitlerin Tebriz'e Hücum Eden Şah'ın Ordusunu Mağlup Etmesi:

"SHD" varyantında, Settar Han, Tebriz'de savaş başlayınca mücahitlerini

çoşturmak için şiir okur. Birkaç gün devam eden savaş neticesinde Settar Han / Serdar ve Bağır Han / Salar komutasındaki mücahitler, Şah'ın ordusunu mağlup ederler. Şah'ın ordusunun döküntülerini Vesminc'e kadar kovan Settar Han ve Bağır Han komutasındaki mücahitler Tebriz'e geri döner.

"GS" varyantında Şah tarafından Azerbaycan'daki "azatlık harekâtı"nı bastırmak üzere gönderilen Rehim Han, Şüca Nizam, Şücaü'd-dövl'e, Eynü'l-dövl'e komutasındaki ordular Tebriz'e sokulmaz.

11. Settar Han ve Mücahitlerin Makû Serdarı Teymur Ağanın Ordusunu Mağlup Etmesi:

Şah ordularının hücumundan birkaç gün geçer. Bu sefer de Makû Serdarı Teymur Ağa ordusuyla birlikte Acıçay'ın kenarına gelir. Settar Han ve mücahitleri, Teymur Ağanın ordusunu da yenip, Alvar'a kadar kovarlar. "GS" varyantında ise, Makû Serdarı Teymur Ağa'nın ismi geçmez.

12. Mücahitlerin Eynü'l-dövl'e'nin Ordusunu Mağlup Etmesi:

"SHD" varyantında mücahitler, Settar Han'ın emriyle büyük zayıat veren Eynü'l-dövl'e'nin ordusunu "Gızılca Meydanı"na kadar kovduktan sonra Tebriz'e dönerler. "GS" varyantında ise, Eynü'l-dövl'e'nin askerleri Tebriz'e sokulmaz.

13. Mücahitlerin Rehim Han'ın Ordusunu Mağlup Etmesi:

Settar Han'ın emri üzerine mücahitler, Tebriz'in etrafını saran Rehim Han ve askerlerini yener. Her iki taraftan yedişer kişinin katıldığı heyet, mağlup edilen Rehim Han'ın geri kalan askerlerinin beyaz bayrak çekmek şartıyla Tebriz'in "Bağ-i Şimal" semtine yerleşmesine karar verir. "Bağ-i Şimal"a yerleşen Rehim Han'ın askerleri aradan dört

- beş gün geçtikten sonra Tebriz’de adam soyup dükkân yağmalamaya başlar.

Bu epizot, “GS” varyantında burada olduğu gibi geniş olarak verilmemiş, sadece Rehim Han’ın Tebriz’e sokulmadığı belirtilmiştir.

14. Mücahitlerin Rehim Han’ının Ordusunu Tebriz’den Çıkarması:

“SHD” varyantında, Rehim Han’ın askerlerinin Tebriz’de adam soyup dükkân yağmalamaya başladığını haber alan Settar Han, yanına aldığı yüz atıyla birlikte Rehim Han’ın beyaz bayraklarını aşağı indirerek Salar / Bağır Han’ın evine gelir. Settar Han, Bağır Han’la müşavere ettikten sonra Rehim Han’ın askerleri Tebriz’den çıkarılır ve Rehim Han, Meşkin’e gider. GS” varyantında da Rehim Han’ın askerleri Tebriz’e sokulmaz.

15. Memmedeli Şah’ın Eprim Han Komutasındaki Orduyu Tebriz’e Göndermesi:

“SHD” varyantında bütün ordularının yenildiğini haber alan Memmedeli Şah, atlı ve topçu kuvvetlerden meydana gelen Eprim Han komutasındaki dört bin kişilik orduyu Tebriz üzerine gönderir.

Tebriz’e ulaşan Eprim Han, Bağır Han’a görüşmek üzere haber gönderir ve isteği kabul edilir. Eprim Han, Settar Han / Serdar’la da görüşme arzusunda olduğunu bildirir.

Bağır Han, Settar Han’a mektup gönderip durumu bildirir ve izin ister; izin verilir. Bağır Han’la Eprim Han birkaç “ağsaghal”la birlikte Settar Han’ın yanına gelir. Bu epizot, “GS” varyantında bulunmamaktadır.

16. Settar Han’ın Eprim Han’la Antlaşması:

“SHD” varyantında Settar Han, Eprim Han’la çeşitli görüşmeler yapar, ne-

ticede anlaşmaya varılır ve hep birlikte Şahseven Beyleri’yle Rehim Han’ın üzerine yürünmesine karar verilir. Bu epizot, “GS” varyantında verilmemiştir.

17. Şahseven Beyleri’nin Teslim Olması, Rehim Han’ın Yakalanması:

“SHD” varyantında, Settar Han, Şahseven Beyleri’ne teslim olmaları gerektiğini şiirle belirten bir mektup gönderir. Bunun üzerine Şahseven Beyleri teslim olup, Settar Han’ın emrine girerler.

Settar Han bir şiirle, Meşkin dağlarının alınması için mücahitlere emir verir. Bu arada Emir-i Erşed ve ordusu teslim olur. Settar Han, savaştan kaçan Rehim Han’ı yakalar. Hep birlikte Tebriz’e dönerler. Bu epizot da “GS” varyantında geniş olarak ele alınmamıştır.

18. Settar Han, Bağır Han ve Eprim Han’ın Tebriz’e Dönmesi:

“SHD” varyantında Settar Han, Bağır Han ve Eprim Han, zaferden sonra Tebriz’e dönerken, Settar Han’ın muzaffer olduğunu duyan yetmiş yaşlarında bir “goca”, ordunun önüne çıkıp, “kimdir?” redifli bir şiirle Settar Han’la Bağır Han’ın kim olduğunu sorar.

Durumdan haberdar edilen Settar Han’la Bağır Han, “goca”nın yanına gelip onunla sohbet ederler. Settar Han, kendisini “menem” redifli bir şiirle tanıtır. “Goca” da Settar Han’ı “Serdar’ım” redifli şiirle metheder.

“SHD” varyantının son bölümünde Settar Han, Bağır Han ve Eprim Han’la birlikte Tebriz’e gelince çok duygulanıp, “Tebriz” redifli bir şiir söyler ve Allah’a şükreder. “SHD” varyantında, “azatlık savaşını” kazanan kahraman, Tebriz’de yaşamaya devam eder. Bu varyant, hikâyenin musannifi Âşık Hüseyin Cavan tarafından söylenen ve “duvagapma” yerine geçen “Settarhan’a İthaf”

başlığını taşıyan “oldun” redifli bir şiirle son bulur.

Bu epizot, “GS” varyantında burada olduğu gibi verilmemiştir. “GS”da, “azatlık zaferi”nden sonra Tahran’a davet edilen kahraman orada “azatlık harekâtı” mensuplarının kıyafetini giyen bir grubun silâhlı saldırısı sonucunda ağır yaralanan ve dört yıl sonra vefat eder. “GS” varyantı da hikâye anlatıcısının; “...Oğlanlarım... ümid edirem ki siz de Settar Han kimi azadlık yolunda çalışasınız.” şeklindeki ifadesiyle son bulur.

NOTLAR:

¹Bu hikâyenin motif ve formel unsurlarını “Settar Han Hikâyesindeki Motifler ve Formel Unsurlar-II” adlı yazımızda ele alacağız.

²Hemid Araslı, **Kitabı Dede Gorgud**, Bakı 1939; Ehliman Ahundov, M. Hüseyin Tehmasib, **Azerbaycan Dastanları**, Bakı 1965, I; 1966 II; Ehliman Ahundov, **Azerbaycan Dastanları**, Bakı 1967, III; 1968 IV; 1972, V; Azad Nebiyev, **Azerbaycan Dastanları**, Bakı 1977; Memmedhüseyn Tehmasib, Tehmasib Ferzeliyev, İsrail Abbasov, Nuredin Seyidov, **Azerbaycan Mehebbet Dastanları**, Bakı 1979; Hümmet Elizade, **Dastanlar ve Nağmalar**, Bakı 1937; M. H. Tehmasib, **Azerbaycan Halg Dastanları**, Bakı 1972; Ehliman Ahundov, **Azerbaycan Halg Dastanları**, Bakı 1980; Vagif Veliyev, **Azerbaycan Gehremanlıg Dastanları**, Bakı 1980; Ehliman Ahundov, **Halg Dastanları**, Bakı 1961, I-II; Ehliman Ahundov, Aydın Ahundov, **Dastanlar**, Bakı 1993; **Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası**, Bakı 1988, C. III. (Tertip edenler: Zahid Ekberov, Teymur Ehmedov, Behlul Abdullayev, Mireli Menafi, Refige Gasimova, Tamilla Memmedova, Huraman Guliyeva, Nazim Rizvan); Behlul Abdullayev, **Azerbaycan Edebiyatı İncileri-Dastanlar**, Bakı 1987; Veli Hulufli, **Koroğlu**, Bakı 1927; M. H. Tehmasib, **Koroğlu**, Bakı 1982; Hümmet Elizade, **Azerbaycan El Edebiyatı**, Bakı 1929; Tehmasib Ferzeliyev, Meherrem Gasımlı, **Azerbaycan Folkloru Antologiyası-Nahçıvan Folkloru**, Bakı 1994.

³Enver Aras, “Kuzey ve Güney Azerbaycan’da Anlatılan Settar Han Hikâyesinin Tarihle Münasebeti”, VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 8-12 Kasım 1999, **Türk Yurdu**, 20 (152), Nisan 2000, s. 50-56.

⁴**Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası**, Bakı 1988, C. III. (Tertip edenler: Zahid Ekberov, Teymur Ehmedov, Behlul Abdullayev, Mireli Menafi, Refige Gasimova, Tamilla Memmedova, Huraman Guliyeva, Nazim Rizvan)

⁵Doktor S. Cavid, **Azerbaycan Folklorundan Numuneler**, İntişaratı Ferzane, Tahran 1356. (1977), s. 208-222.

⁶Sednik Paşayev, **Azerbaycan Halg Yaradıcılığının İnkişafı**, Bakı 1981, s. 14-21.

⁷Fikret Türkmen, **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Atatürk Üniv. Ed. Fak. Yay., Ankara 1974; **Tahir ile Zühre**, Kült. Turz. Bak. Yay., Ankara 1983.

⁸Ensar Aslan, **Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme**, Dicle Üniv. Eğt. Fak. Yay., Diyarbakır 1990.

⁹Bu yazıda tekrara meydan vermemek için “Settarhan Dastanı” varyantı “SHD”; “Goçag Settar” varyantı ise “GS” şeklinde kısaltılarak kullanılmıştır.

¹⁰Mehmet Ali Şah, “SHD” varyantında Memmedeli Şah; “GS” varyantında ise Mehmed Eli Şah şeklinde kaydedilmiştir. Biz, herhangi bir karışıklığa meydana vermemek için “SHD” varyantında kaydedildiği şekli tercih ettik.

KAYNAKLAR:

Azerbaycan (maddesi), **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1979, C. II.

Azerbaycan Millî Hökümeti (maddesi), **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Bakı 1976, C. I.

Azerbaycan Millî Meclisi (maddesi), **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Bakı 1976, C. I.

Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Bakı 1983, C. II. (Tertip edenler: Mireli Menafi, Zahid Ekberov, Refige Gasimova, Tamilla Memmedova, Huraman Guliyeva, Ferman Helilov).

Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası, Bakı 1988, C. III. (Tertip edenler: Zahid Ekberov, Teymur Ehmedov, Behlul Abdullayev, Mireli Menafi, Refige Gasimova, Tamilla Memmedova, Huraman Guliyeva, Nazim Rizvan).

Doktor S. Cavid, **Azerbaycan Folklorundan Numuneler**, İntişaratı Ferzane, Tahran 1356[1977]

S. Cavid, **Azerbaycan Folklorundan Numuneler**, İntişaratı Ferzane, Tahran 1356 (1977).

Settar Han (maddesi), **Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası**, Bakı 1984, C.VIII.

Tadeusz Swietochowski, (Tercüme eden: Nurray Mert), **Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920**, İstanbul 1988.